

Igbala Ọsọ Ọnwụ Di n'Ọdinala Nsukka, Steet Enugwu, Naijiria

¹Mbah, B. M., ²Ezebuilo, C. Nw., ³Mba, J. O., ⁴Igbeakụ, B. Ch., ⁵Iloene, G. O., ⁶Dioka, B. O.,
⁷Ugbor, G. N., ⁸Ezema, C. A. & ⁹Ebubechineke, B. I.

¹²³⁴⁵⁶*Ngalaba Amumumu Asusu, Igbo na Asusu Naijiria Ndi Ozọ, Mahadum Naijiria, Nsukka*

^{6,7}*Ogige Ngalaba Amumumu Igbo, Mahadum Naijiria, Nsukka*

^{8,9}*Ngalaba Nka Mma, Ala Nkuzi na Mmụta, Mahadum Naijiria, Nsukka*

Ụmị

Nchọcha a lebara anya n'omenala ndi Nsukka na-eme, mgbe nwaanyi, nke di ya nwuru, gbachara mkpe; o ji ọdinala Ọba mere mgbakwasị ukwu. Mbunuche ya kpom kwem bu ileba anya n'omenala di iche iche a na-eme n'alumalu, ndi na-ehekwa nwaanyi megide mmegbu ya na be di ya. O tulere ndi na-eso akpa ububo n'igbala ọsọ ọnwụ di, isi ububo a na-akpa, ọndu ga-adị iji nwee ya bu ububo na mkpebi na-aputa ihe tupu nwaanyi gbalara ọsọ ọnwụ di esi na be nna ya laghachi na be di ya. O tulekwara uru digasi n'omenala a. Usoro a gbasoro mee nchọcha a bu nke nsonye na nnoro-m-ele. A gbasoro atutu ndi nye nke Sapir-Whorf tuchaa njatule. Nchoputa gosiri na e nwere ihe di ka omenala iri a na-eme n'alumalu na Nsukka, ndi gunyere: *ikụ aka n'uzo, iju ase, ije mara ulo, idebe ego, iwele obele, o gbuo ele, okputukputu/igba nkwu, idu ulo, ima be (ndi ogo), mmekorita ndi ogo, igbala ọsọ ọnwụ di*; ha niile gbasara inye nwaanyi ugwu na izigosi di na-alu nwaanyi na nwaanyi bu ihe. A choputara na ihe nwaanyi isi mkpe ji agbala na be nna ya, ozigbo o yipuru akwa mkpe, bu ka a tulegharia ka ọndu ya dibu tupu di ya anwu na ka e kpebie ma o ka ga-echigha ma o bu na o gaghi echigha n'ebe ahụ. Mgbe a huru na ọndu agaghi adaba, ndi ya ga-akpoghachi ya n'ih i na onye o gara ilu anwuola. N'aka nke ọzọ, o buru na o ka ga-echigha, a ga-ekpebi ọndu o ga-eji mee nke a; nke a gunyere nkuchi, nleta ya na umu aka ya, na ihe ndi ọzọ a ga-ekwekorita na ha ga-adị ka o ghara ita ahuhu. E mechaa mkpebi ndi a, umu nna ya na ndi obodo akwaara ya oba o ga-ebu laghachi. Nke a bu ituru ya ihe oriri di iche ihe, akwa, ego na ngwo ngwo di iche iche, ndi ga-enyere ya aka n'ọndu ohuru o hutara onwe ya. A turu aro ka e mee nchọcha n'odinala Igbo ka a choputa uzọ di iche iche e hibere iji chekwaa odi mma umu nwaanyi n'ala Igbo; nke a ga-eme ka a ghara idi na-elegara omenala ndi ọzọ anya, ebe omenala, ndi a ga-akwalite, gboo mkpa ndi Igbo, bara uba.

Abstract

The aim of the paper was to analyse the rite of home-return of widows after the statutory mourning period of their deceased husbands. It gives an insight into the stages in the rites of marriage in the Nsukka cultural area ranged against the feminist claims of marginalisation and oppression of women. It analyses the due diligence padded in favour of the protection of womanhood outside the maiden home and in marriage. It studies the parties to the discussion, the preconditions to further discussion, the issues involved in the rite, how they are resolved and the conditions upon which the widow is allowed to return to the matrimonial home. It further gives an insight into the benefits of the customary rite as a regulation of the interparty behaviour of the in-laws involved in the contract of marriage. The data were generated through participant observation and, as traditors, through introspection. The theories of cultural relativity of Sapir-Whorf and the sub-theory of womanism of feminism were adapted to the data analysis. The paper finds out that the rite of home-return is the last formal rite in a marriage contract in Nsukka. It comes after about ten other rites, to wit: *ikụ aka n'uzo* (knocking at the door), *iju ase* (making enquiries), *ije mara ulo* (the potential bride going to know the groom's home), *idebe ego*

(payment of initial bride price), iwele obele (returning the calabash to the groom's family), o gbuo ele ((should she kill an antelope) declaration of right of husbandry to the groom), òkpùtùkpùtù/ìgba nkwù (general or public declaration of marriage), idu ulò (payment of dowry), ìma be (ndị ogo) (the in-laws knowing the groom's home), mmekorita ndị ogo (interrelations of the in-laws) and igbala oso onwu di (running home after being widowed or renegotiation of the marriage contract after the natural termination of marriage). It finds out that the party must be family members of the deceased husband while the issues revolve around the appraisal of the life of the couple before the death of the husband and the welfare the woman under widowhood. The family of the former husband presents fresh symbolic items as a show of continued interest in the marriage and testament to the continued protection of the widow. The paper recommends that more cultural practices should be studied to enforce an appreciation of the ontology of the Igbo generally, tame the tide of embracing renegade cultural practices that debase the Igbo womanhood, loosen the knit of Igbo marital institution, and tear the family apart.

Mkpelite

N'oge ugbo a, otutu na-ebe gbasara mmeso a na-emeso otutu umu nwaanyi. Otutu otu umu nwaanyi nke na-alu ogo ka a na-enye umu nwaanyi onodu na oke, ndi a na-enye umu nwoke. Ndi di etu a na-esi agugo na a na-akpagbu umu nwaanyi. Ha na-ebe megide mwube e wubere ike na iri ekpe na nna. Ha na-aria na a naghị enye umu nwaanyi okwa ochichi. Etu o sila di, udi ngosi mwute na arumuka ndi a na-eletere otutu ihe anya. Agburu o bula nwere omenala, ndi e si na ha azachaputa odinala ha. Odinala anaghị anokata puo ka ero. O bu usoro omenala nke na-agbazi onwe ya site na nhatarala ndi (huOpata, 2011).

Etu ndi si ahuta uwa ha na-adi iche site n'etu ndi ozo si ahuta nke ha. Hu Nwala (2010) na Mbah (2018). N'anya ndi, omenala ha bu igba mana n'anya ndi ozo, otutu omenala ndi ozo ahụ adighi mma. Nke a na-aputakarị ihe mgbe omenala abuo biakotara onu, ndi ha wee mekorita. Ebe ozo a na-ahuta omenala ndi ka nke mmegbu bu mgbe otu agburu na-achuso, na-enomi omenala agburu ndi ozo ka nke ha mma. N'udi onodu a, otutu ndi na-eleda omenala ha anya na-eletere otutu ewumewu, ndi e wubere maka ichekwa ndi mmadu nakwa inye onye o bula ihe rubere ya anya. Nke a na-eme na omenala ahụ, nke ha na-achuso, agaghị eru ha aka, ebe nke bu nke ha agaghị erukwa ha aka. Nke a kpatara na o di ezigbo mkpa na onye o bula no n'agburu kwesiri ileba anya n'odinala ya ga, iji huta ebe di iche iche o di mma maka oha mmadu. Ikpo mkpu megide omenala onye tumadi ndi di mma n'ihia awamanya nkakwu bu mmadu igbu onwe ya na itu atumatu ikpochapu njiri-mara ya.

N'omenala Igbo, e nwere otutu mwube e wubere maka ichekwa ndi ya. Etu o sila di, n'ihia ime oyibo na inomita omenala ndi ozo, otutu agbagharala omenala Igbo n'ebughi uzọ tlee ka o si metuta ha. Otutu omenala di, bu ndi e hibere maka ichekwa ikike onye Igbo nwere. Omenala di ka alimalu (hu Ogbalu, 1981, 2007, Ubesie, 2004), iwa akwa (Ekwealor, 2008), igbu ichi (Ubesie, 2004), ofo na ogu (Ekwealor, 2008), igba ndu (Ofomata, 2012), inu iyi (Ubesie, 2004), igu aha (Ubesie, 2004), akwamozu na elimozu (Ubesie, 2004, Ekwealor, 2008), igba afa (Ekwealor, 2008), ichu aja (Ubesie, 2004), ife ofufe (Ogbalu, 1981), ime saraka, ikpo oroo, ibo.uzo, d.g. bugasi omenala Igbo debere nto mkpakorita agwa ndi Igbo, otu onye nye ibe ya.

N'ime omenala ndi a, otu nke di oke mkpa, otutu letere anya bu mmemme igbala oso, nke onwu di, nke nwaanyi na-agbala ozigbo o kpuru isi, di ka ihe ngosi irucha uju, onwu di na iputa n'igba

mkpe. Nke a so n'ihe kpe azu n'alumalu di na nwunye. Ka ndi odee a matadebere, o nwebeghi nchocha e meelara gbasara nke a. Nsogbu nchocha a bu ikowaputa oghene na mkpatara omenala igbala ozonwu di na Nsuka. E chere na nke a di ezigbo mkpa n'ih i obube ufodu otumu nwaanyi na-ebe na a na-emegbu umu nwaanyi. Nchocha a ga-enye aka choputa ma o nwere omenala Nsuka, nke e wubere, nke na-ehekwa umu nwaanyi tumadi ndi no na di, etu e si ahụ na e mejuputara nchekwa a, tumadi mgbe di ha na-anokwaghi ndu.

Omenala na odinala

Omenala sitere na nkeji ahiri okwu nke mmejuputara ya bu 'ome', 'na' na 'ala', ya bu, ihe na-eme n'ala ma o bu n'obodo. E nwekwara ike ikowa ya di ka ome-be-ndi. Ihe niile na-eme n'obodo kwa oge ma o bu agba oge nwere ike idi mma ma o bu ghara idi mma. Nke a bu n'ih i na awamanya ndi na-agbanwe agbanwe. Ihe ndi hutara ka ihe di mma ta a ta nwere ike igbanwe site n'etu e si ahuta ihe ahụ n'odinihu ma dijia ka ihe di njo. Ima atu, otu nsiri-hu ndi Igbo bu onye aghala nwa nne ya. Nke a bu mgborogwu njiri-mara ndi Igbo; nwa izizi nwere ike ihapu ije akwukwo ka o nyere ndi muru ya aka zulite ndi na-esote. O buru na ndi muru ya enweghi ego, o nwere ike site n'izu ahia kporo ndio toro tinye ha n'ahia ahụ ma o bu n'oru aka ma o bu agumakwukwo. Etu o sila di, n'oge ugbo a, udi obi nwa nne a di ka o na-alazi azu; umu izizi na-abanye n'ihu nwaanyi ozigbo ha guchara akwukwo; ufodu na-ala awe ma chwa sooso o di-mma onwe ha.

O buru na ajo ihe mee n'obodo, e kpochapu ya ozigbo; ihe ahụ mere n'ala ahụ mana o ghoghi omenala. Mana a hapu ya, o na-eme, na-emekwa, e nwere ike na-ahuta ya di ka ihe a nabatarala di ka omenala. Ya kpatara ndi Igbo ji atu ilu si na aru gbaa afu, o buru omenala. Omenala gunyere ma ajo ihe ma ihe oma na-eme n'ebe. Etu o sila, n'ih i na e kwesighi ihapu ajo ihe ka o mere gawa n'ihu, a na-ahuta omenala di ka agwara ma o bu njiri-mara ndi ma o bu ihe a nabatarala n'ebe.

Udi mgbanwe omenala a na-eme na njiri-mara a agaghi agho odinala. Odinala bu omenala, nke ghoolara nto ma o bu ide obibi ndu ndi mmadu, nke agaghi agbanwe agbanwe n'isi nso ma buru nke ndi agburu ndi ozo ji mara ndi. Ima atu, etu umu nwaanyi Igbo si ama akwa adighi ka ihe ga-agbanwe agbanwe; a ma ha di ka ndi na-ama obi akwa naabo. Nke a kpatara na mmebere odinala bu 'odi', 'na' na 'ala', ya bu, ihe di n'ala, obodo ma o bu be ndi. Aha ozo, nke e nwere ike ikpo odinala bu odi-be-ndi. Mbah (2024) edeela etu e si ahazizi ome+na+ala/odi+na+ala nakwa ewumewu yiri ha n'usoro Igbo izugbe. Na nchocha a, a ga-eji odi-be-ndi na odinala di ka okwu putara otu ihe, emume ma o bu mmemme a nabatarala di ka njiri-mara ndi. Mmemme a, nke bu, igbala oso onwu di, bu otu ewumewu odinala, nke e ji mara ndi Nsuka.

Atutu njiri-mee

Atutu e jiri tuchaa njatule nchocha a bu nke ndinye. Ndi wubere atutu a bu Sapir na Whorf (1948). Atutu a na-arụ uka na a gbanyeghi na e nwere e nwere odinala izugbe, agburu o bula nwere uzọ di iche iche ha si ebi ndu ha, nke mere ha ji di iche n'agburu ndi ozo. Ndi agburu o bula na-agbaso usoro odinala wee na-azulite umu ha. Nke a kpatara na onye o bula toro n'obodo na-amata odinala obodo ahụ, mara ihe mejuputara ezi agwa na agwa bu njo, nsọ na aru. Ma e dere akparamagwa ha ede ma o bu na e degi ya ede, agburu o bula nwere usoro iwu ha ji eto umu di ala ha ma na-ata ndi aruru ala ha ahuhu. N'ih i na ndi o bula, kwenyere na omenala ha amaka kpatara e ji aru uka na agburu o bula kwesiri inoro onwe ya; ozo kwa, e kwesiri isi n'enyoy

nsiri-hu omenala o bula na-atucha ya. O bu agwara, nke na-ahanyere omenala ma na-akwanyere ya ugwu n'udi ya, ka a na-akpo atutu ndinye omenala. (Hukwa Mbah, 2018).

N'ihia nke a, a na-agbaso atutu a iji huta ka ndi Igbo si echekwa nwa ha nwaanyi, onye lupuru di mgbe di ya nwuru. Di ka atutu ndinye si atu anya, nke a bu ka e nwee ike huta odi-be-Igbo ka e nwee ike mee mkpebi gbasara etu ndi Igbo si emegbudebe ma o bu apadebe umu ha nwaanyi. Nke a bu n'ihia na ndi otu inyom ike, ndi na-esi agugo na a na-emegide umu nwaanyi, na-aru uka na a naghie elebara odi mma umu nwaanyi anya tumadi na mmekorita na nkekorita oke ha na ndi nwoke. O bukwamba mbunobi oru a ide ka a huta myiri na ndimiche usoro omenala a na nke agburu ndi ozu.

Usoro nchocha

Nchocha a gbasoro usoro adim. Usoro a bu nke na-esere njatule site n'ebe di iche iche iji nweta etu onodu ihe siri di n'ebe. Hu Ojoror (2008) na Nworgu (1998). Site na nhuta ndi nchocha hutara etu e si eme usoro omenala a, ha dekwara ihe ha hutara ma hazie ha etu usoro nchocha choror. Site na njatule e nweta tinye ihe ha ma site ncheputa ha cheputara gbasara omenala a, ndi nchocha ji usoro ntucha nkwasie mee mkpebi.

Ngosiputa na ntucha njatule

Di ka o di na mba di iche iche, e nwere omenala e ji alu alumalu. N'ebe ufodu, o bu nwaanyi na-alu nwoke. Etu o sila di, n'otutu ebe, o bu nwoke na-alu nwaanyi. N'aka nke ozu, otu nwaanyi nwere ike ilu otutu umu nwoke. N'ebe ozu kwa, otu nwoke nwere ike ilu otutu umu nwaanyi. Usoro ndi a agbasaghi etu e si eri ma na-eke ekpe n'ebe ndi a. Ya bu, nwaanyi nwere ike luo nwoke n'agbanyeghi na a na-eke ekpe na nna. N'otutu ebe kwa, nwoke puru ilu nwaanyi mana a na-ekela ekpe na nwaanyi. Di ka a kowarala n'elu, etu otu agburu si eme ihe ha nwere ike na-agburu ozu aka ekpe mana n'ihie gbasara omenala, nku di na mba na-eghere mba nri.

N'odinala Nsuka, o bu nwoke na-eme ego n'isi nwaanyi ma luo ya di ka nwunye ya. Tinyere nke a, n'odinala Nsuka, otu nwoke puru ilu karia otu nwaanyi. Ozu kwa, ndi Nsuka na-erila ekpe na nna. Igbo na-ekwu na nwaanyi bu ihe. Nke a kpatara na odinala Igbo akwadoghi nwoke ilu nwaanyi n'uzu, etu o sila hudebe ya n'anya, kporo ya laa, je biri. Onye mee etu a, a na-ewere ya na o bu oyi ka ha na-ayi. O buru na ha muo umu n'udi onodu a, umu ahia ka abu nke nna nwaanyi¹. Mgbochi a bu iji hu na nwoke kwanyere nwaanyi, ndi muru nwaanyi ugwu ma hu na e nwere mmekorita n'etiti ndi nke nwoke na nwaanyi ma hu na onye o bula tinyere aka n'ikwado na igbazi ezi na ulu na obodo ha si bia.

Iji mejuputa usoro ihu na nwaanyi nwere ugwu diiri ya na be di ya, e nwere usoro di iche iche na agba a na-agabiga iji hu na nwoke mere ihe o kwesiri ime ma nweekwa ugwu diiri ya di ka nwaanyi. Etu o sila di, ndi Igbo kwenyere na a naghie alucha nwaanyi alucha. Ya kpatara na a gbanyeghi na e nwere otutu mmemme di n'alumalu, o bughi ihe niile kwesiri ime ka a na-emecha tupu nwaanyi aburu nke nwoke. Nwa onye ofe mmanu si na ihe ya ji eji ugwo bu ka ya na onye o ji ugwo na-ekelerita ekele.

N'Igbo Nsuka, usoro, ndi putara ihe n'alumalu gunyere iku aka n'uzu, iju ase, ije mara ulu, idebe ego, iwele obele, o gbuo ele, okputukputu/igba nkwu, idu ulu, ima be (ndi ogo), mmekorita ndi ogo na igbala oso onwu di. Ka a kowatu ha na nke nke tupu a banye na ndinisi okwu.

Iju ẹsẹ

Mgbe nwoke hũtara nwaanyị dī ya ka ọ pụtụ ilu, ma ọ bụ mgbe mgbe a hũtaara mmadụ onye ọzọ, onye, nke onye ọzọ ahụ pụrụ ilu, ndi ikwu nke nwoke na-ezi ozi ka ndi nke nwaanyị chere ha n'ubochi a kara agba. Tupu ubochi a a kara aka, a na-enwe ihe a na-akpo mgbafu eshi; nke a bu ohi uka ma ọ bụ ama, nke onye hukoro nke nwoke na nwaanyị choro ilu di na nwunye na-agba nne na nna nke nwaanyị ihe na-eme. Onye nhukota a ka a na-akpo ahuta. Ahuta na onye aka-ebe ma ọ bụ osi-ari, onye nke a na-akpo 'ovuru uzọ' ma ọ bụ 'mgbanaka' na Nsuka di iche. Ahuta bu onye hukotara nwoke na nwaanyị choro ilu di na nwunye. Etu o sila, ovuru ma ọ bụ mgbanaka bu onye ọ bụ orubeere ya ikpebi site na mmekorita o nweela n'etiti ezi na ulo abuo choro ijiko aka n'alumalu ma di nkwaadebe iji ozi. N'ih i nke a, ndi na-abu mgbanaka bu nwaanyị si n'obodo nke nwoke a na-alu n'obodo nke nwaanyị nakwa nwaanyị si n'obodo nke nwoke a na-alu n'obodo nke nwaanyị. O buru na e nwere otutu ndi tozuru ime nke a, ndi nke ha na ndi choro ilu bu kari i umu nne na-ewere okwa ahụ. Etu o sila di, n'ih i na oru di n'ovuru uzọ buru ibu, ndi nwaanyị a, ndi ọ bụ oru ha ije ozi mgbanaka na-enyefe ya di ha ma ọ bụ umu ha ndi nwoke. Na Nsuka tumadi n'Oba, nwoke anaghi abu ovuru uzọ n'onwe ya; ọ bụ oke umu nwaanyị.

Mgbe ahuta kosachara ndi nke nwaanyị ihe di n'ogbo, ọ buru na ndi muru nwaanyị kweta izute ndi nke nwoke, ha na-aka agba; ahuta na-aga zie ndi nke nwaanyị. N'agba a, a nagh i adi otutu; ihe di ka mmadụ ise ezuola. Ha nwere ike igunye nne na nna nwoke, otu nwa nne ha n'oto n'otu na ahuta.

N'agba ije a, ndi nke nwoke ga-eji oji, nke puru ibu oji na mmanya. Ndi nke nwaanyị ga-ehekwa ha oji. Isi ububo n'agba bu imata ma ọ di onye ọzọ ji nwata ahụ aka maka olulu.

Ijē, mára ulọ

O buru na ihe a hũtara n'ese bu na ohere di, ya bu na aka ejighi nwa ahụ n'udi na o nweghi onye ya nnay ana-akpa maka olulu, omenala na-eso nke a bu na nwa a biara ilu ga-eje mara ka be onye ahụ na-abia ilu ya di. Nke a bu ka ọ gaa leta etu ebe ọ gaje ilu di di. N'ime nke a, ọ gagh i anokari mkpuru ubochi anọ. Nke a na-enyekwa ndi choro ilu ya ohere itule ka agwa ya di. Mgbe ọ lara, ọ na-agwa ndi muru ya ma ọ ga-eje ma ọ bu na ọ gagh i eje ebe ahụ.

Idebe ego

Mmemme idebe ego bu usoro omenala alu di na nwunye, ebe onye na-alu nwaanyị na-edebe ego n'isi nwunye ya iji gosi na ha ekwekoritala n'uzo mkpuke ilu onwe ha. Nke a gosiri na ọ buru na onye ọzọ abia iju ese maka nwa ahụ, uzo agagh i adikwazi. Usoro na-adi n'etiti ezi na ulo abuo ndi a na-alu di na nwunye, tinyere ovuru uzọ.

Iwele obele

Nke a bu mmemme, nke a na-eme iji nye nwaanyị a na-alu iweghachi obele, nke ndi na-alu ya ji bute mmanye, mgbe ha biara debe ego n'isi ya. Nwata nwaanyị welara obele anaghi anokari mkpuru ubochi izu abuo na be di ohuru ya. Mgbe nke a na-eme, a turu anya na ọ ga na-eje ozi ulo ma na-anabata ndi obodo biara kelee ya. Nke a kpatara na mgbe ọ ga-ala, ndi di ya na ndi obodo anaghi agbaba ya aka. N'izu abuo ahuo ga-ala nke na-abukari n'anyasi ubochi Orie, ndi di ya na oha obodo ga-azuru ya akwa, ego, ncha na ihe onyinye ndi ọzọ di iche iji nabata ma si ya

laghachi nke oma. Ibu onyinye ndi a ka a na-akpo 'ngo ezi', ya bu, onyinye e nyere ya maka iza ezi.

O gbuo ele

'O gbuo ele' bu usoro alu di na nwunye, ebe ndi na-alu nwaanyi na-aga na nke ogo ha iji nata ikike si na a gbanyeghi na e mechabeghi usoro niile di n'ilu nwaanyi, na o buru na nwa ha o gbuo ele, o bu nke ha, o gbuo mgbada, nke ha kwa ka o bu; n'okwu nkiti, o di ime, na diiri ha; o muo nwa, o muuru ha. Mmemme na-enye nwaanyi a na-alu ohuru ikike idi na-eje na nke di ya ha mgbe soro ya.

Okputukputu

Okputukputu bu mmemme, nke a na-eme iji kpokuo oha na ezi ka ha bia gbaa aka ebe na nwoke na nwaanyi a alula di na nwunye. Ufodu na-akpo ya, 'ewu bia tara igu ma o bu igba nkwi.' Oha na eze na-eri shasha; ndi odoko odoko na-anu kaara ibe. Mana nke a bu mmemme a na-eme iji mee ka oha na eze buru ndi aka ebe na mmadu abuo ahụ aghorola di na nwunye; a ga akwanyere ha ugwu di ka di na nwunye; ha onwe ha ga-akwanyekwara onwe ha ugwu site n'iso nsọ onye na n'alumalu na-asọ n'obodo.

Idu obu

Idu obu ma o bu ulo bu mmemme a na-eme n'alumalu iji kwado ndi na-alu di na nwunye maka ibi obi nke ha. Mgbe e ji edukari ulo na Nsuka bu ubochi ahia obodo. Ihe e ji eme nke a bu ka ndi obodo nwee ike reta ego ha ga-eji zutara onye a na-edu ulo ihe onyinye maka nke a. Mana o bu onye na-alu nwaanyi ka o diiri imalite usoro a. Onye na-alu nwaanyi na ndi ya na-ewegara ndi ogo ha ole ego ha nwere ka ha wee zutara nwa ha ihe o ga-eji lata na be di ya.

O nweghi ego na-ezu maka nke a; ya kpata na ihe a na-ekwu bu, 'o buru nkata ka o zutaliri, buru efere ka o zutaliri, si were ya zutara nwunye anyi.' Nke a na-abu akara mkpali ndi obodo ka ha gbakoo aka duo nwa ha ulo.

Nne, nna, umu nna na ndi ogo na-azuta ihe niile di mkpa maka ubochi a kara agba. N'ubochi ahụ, ka ndi mmadu na-alota ahia ka ha na-abia maka edum ulo. A na-esi, nuo, kwuo okwu ndumodu gbasara ndi ezi na ulo. Mgbe a tukobara ngwo ngwo na ngwo ngwo a zuuru nwa a na-edu ulo, ndi ogo biara maka mmemme ahụ na-ekele ndi ogo ha ma hazie etu ha ga-esi bula ngwo ngwo ndi ahụ

Mgbe e mechara, ndi nwaanyi na umu aka, na-aguso onye e duru ulo egwu iji dupu ya ma si ya nodu nke oma. A na-aguru ya, "o laa ~ o laa be ya (nkweta); o laa ~ o laa be ya (nkweta)." Obi nwa anaghi ekwe nne, nna na umu nne ya eso n'agba ikpezu a. o na-abu ihe onu, buru ihe okwa.

Ima be (ndi ogo)

N'agba alumalu a, e duola nwaanyi a luru ulo, o laa be di ya. Nke a gasia, o di mkpa ka ndi muru nwaanyi gaa na nke ndi ogo ha; nke a bu n'ihia na ka mgbe a na-eme usoro alumalu ahụ, o bu naani onye a na-alu na-aga ebe ahụ na-alota. Ndi ya kwesiri ije, mata uzọ ebe a na-alu nwa ha nwaanyi.

N'ubochi ahụ, a ga-anabata ha nke oma site n'inye ha ihe oriri na onu. a ga-ebekwa ndi umu nna ndi ozo na ndi obodo ka ha bia nabata ndi ogo ha biaranu. Mmemme na-eme na mgbe o bula ihe mere na be ndi ogo nke nwoke, ndi ogo nke nwaanyi agaghi asi na ha amaghi uzọ. Mmemme

dị ezigbo mkpa, nke kpatara na mgbe ọ bụla a na-emeghi ya, a na-eme mmemme mkpukwe nke e ji ebugha ya ka ndị ọgọ na-abia mmemme na be ha. Ụdị mmemme a adighi mkpa n'ebe nke nwaanyi nọ n'ihu na onye kere mmadu nwaanyi ejikwaghi ya ugwo.

Mmekorita ndi ọgọ

Mgbe e mere mmemme ima ụlọ, ụzọ na-eghere oghe maka mmekorita ndi ọgọ. A na-asị na ọgọ bụ ikwu atọ. Nke a putara na e wezuga ikwu nne na nna, ọgọ kacha buru nso n'ezị na ụlọ n'ala Igbo. Nke na-egosi na ha so nwere ezi na ụlọ, nke putara na mgbe ihe uju ma ọ bụ ọghom mere n'ezị na ụlọ, ndi ọgọ ga-eketa oke. Nhuta gosiri tumadi nye ndi na-ebighi n'ụlọ, na umu aka na-ejekari n'ikwu nne ha karịa ikwu nna ha. Otutu na-eto n'ala, umere ma ọ bụ ikwu nne ha, noro ebe ahụ ụlọ nwaanyi tupu ha alaghachi na be nna ha.

Etu o sila di, n'ihu na alimalu abughi ofe nkupu, mgbe e nwere nghotahie, nke mechara ghoto esemokwu, ndi ọgọ na-abiakota onu kpezie ma mee ka udo di. O buru na esemokwu ahụ ekweghi mkpezite, a na-ejikwa okwu di nro gbosaa ha ma mee ka alukwaghi m ahụ ghara igbochi ndi ọzọ sitere n'ebe ahụ ma choọ ilu di na nwunye ime nke a.

Igbala ọsọ onwu di

Alum di na nwunye bu ihe uto; etu o sila di, oge ufodu onwunwa na-abia na ya. Onwunwa biakwute ogeri na be di, o nwere ike ila be nna ya. Onodu ndi a bu ka ihe juo oyi ma ọ bu ka a tulee onodu nwaanyi gara di no na ya tupu ọ laghachi na be di ya. Onodu atọ putara ihe, mgbe nwaanyi na-eme nke a. Ha gunyere mgbe e nwere esemokwu tumadi nke di n'etiti nwaanyi na di ya.

N'omenala Nsuka, mgbe ọ bụla e nwere esemokwu, nwaanyi alaa be nna ya, n'uzu echi ya ndi inyom di na-achoga ya na be nna ya. Site n'etu ihe sere ọgụ si di, o nwere ike isoro ya laghachi tumadi ma ọ buru nke ha ma na ha ga-ekpezili. Mana ọ buru na ha choga ya mana o kweghi iso ha laa, a ga-ezi mgbanaka ka a gwaa ndi ọgọ ha na nwunye ha laghachitere na be nna ya. Ndi ovuru uzọ ga-ahazi ka ọ ga-esi gbakoo, dozie onodu ahụ.

Di ka e dere na mbido, ọ buru na esemokwu ahụ adotia, nke mere na e kpezighi ya nwaanyi ahụ turu ime, nwa ọ muru na be nna, mgbe ọ ka anọ na di ka abụ nke di ya. Nke a kpatara na a na-eme ngwa hu na e kpeziri esemokwu di n'etiti di na nwunye.

Onodu nke abuo, nke na-eme na nwaanyi na-esi be di ya gbapu, gbalaga be nna ya bu ma ọ buru na nwa nwulariri ya. Nwa nwaanyi nwuo, o nwere ike igbala be nna, ozigbo e liri nwa ahụ. Nke a bu n'ihu na e kwenyere na e mee nke a, mmuo nwa ahụ, nke na-erughari n'ezị ahụ agaghi ahukwa nwaanyi ahụ. Ozọ kwa, igbaga be nna ya di mkpa maka na ebe ahụ ka umere ya di, ebe ọ ga-enweta nkasi obi niile o puru inweta n'aka umu nne ya. O nwekwara ka onodu ga-esi di, e jee n'enyọ iji mata ihe kpatara ya buonwu. A choputa nke a, ọ buru ihe a ga-egbochi tupu ọ laghachi, a ga-eme ya tupu ọ laghachi. Etu o sila di, ọ buru na o nweghi ihe omimi gbara onwu ahụ okirikiri, ọ na-anọ ihe di ka mkpuru ubochi wee loghachi. Ufodu ndi inyom di nakwa di na-achoga ya iji dughachi na be di ya.

Onodu nke atọ ma buru ndinisi okwu a bu mgbe di lu nwaanyi nwuru. Mgbe di nwaanyi nwuru, ọ na-anọ na be di ya mezuo usoro akwam di. Ufodu ihe di na nsọ bu ya nwa ije mgbaru ma ọ bu ebe a na-eli mmadu. E kwenyere na mmuo ndi nwuru anwu na-agbakọ n'ebe a na-eli mmadu. Ha hu onye na-eru uju, ma nwoke ma nwaanyi, tumadi onye nke ha, ha puru imeru ya ahụ. Ozọ kwa,

o gaghi na-eje ahia n'oge; nke bukwa maka ichekwa ya nye mmuo ndi gabiri agabi. O ga na-akpa mma n'aka; nke a bukwa maka nchekwa onwe ya site n'aka ndi mmuo na mmadu. O gaghi na-egosi oke onu n'agba onodu a.

N'odinala Nsuka, nwaanyi ajadu na-akwa di ya otu afo. Etu o sila di, mgbe di nwaanyi nwuchuru anwuchu, nke mere na umu ha ka epere mpe tumadi mgbe o na-enweghi onye ga-azuli ha na nne ha nri, umu nna na-ezuko, kpebie onwa ole nwaanyi na-akwa di. O nwere ndi na-apu ahia n'onwa ato ma o bu karja; etu o sila di, o ga na-eyi akwa iru uju di ya; o na-abu akwa ojii.

Nwaanyi kwazuo di ya, a na-emere ya nnukwu mmemme. Nke a bu n'ihia na o dighi mfe. Otutu ndi na-anwu n'oge; ufodu na-eburu afo ime; ufodu na-adakwa nnukwu orja. Mgbe ajadu o bula nwere nsogbu mgbe o na-akwa di, nke mere na o noghi ndu mee mmemme ikpu isi onwu di ya, a na-ewere ya na aka ya adighi ocha gbasara onwu di ya; nke a kpatara e ji akporo ya oriri mgbe o kwachara di ya.

N'ubochi elimozu di gbara otu afo, n'isi ututu ya, ndi umuokpu na inyom di na-akpu nwaanyi ajadu isi nnwere onwe. A na-akwadokwa ihe oriri, ndi a ga-eju nabata ndi mmadu. Bido n'oge ehie ruo na mgbede, ndi obia na-abia na-enye nwaanyi ekele; ufodu na-enyekwa ihe onyinye n'ihia na n'ala Igbo, mmadu anaghi eje be ibe ya rie, nu, ghara inye ya onyinye nkwapo.

Na mgbede ubochi ahia, umu ya ma o bu ndi di ya na-edula nwaanyi ahia na be nna ya. N'ihia na alim di na nwunye bu uka a kpara akpa, ndi ya na-ama na o na-alota. Ha na-echere ma nabata ya. O buru na nwaanyi ahia nwere obere nwa, o ga-anonyere nne ya; o buru na umu ya ka epere mpe, ha niile ga-esokwa tutuu mgbe o ga-alachi na be di ya. A ga-akpa ndi dulataro nwaanyi ahia, obia; ha richaa, norichaa, ha alaghachi ubochi ahia; ha anaghi arahia arahia.

Na mgbede echi ya, ndi di nwaanyi ahia na-achoga ya ma o bu na ha choro ka o laghachi. O buru na o dighi onye chogara ya, nke a putara na e nwere nsogbu na be di ya. Nwaanyi ahia laghachi n'enweghi onye chogara ya, nke a putara na o nooro onwe ya. Mana n'odinala Nsuka, umu nna na-ahoputa ndi ga-achoga ajadu nwaanyi gbalaro oso onwu di.

Mkpatara e ji achoga nwaanyi ahia bu ka a tulegenharja onodu ya na be di ya, hu na udo ga-adiri ya ebe ahia ma o laghachi. Otutu oge, a na-akpa gbasara onye a ga-aju ase nwaanyi ahia ma o buru na a choro ya na be di ya. O buru nwaanyi akabeghi, onye ka achoro ilughari, a ga-akpa gbasara nkuchi ya. Ozo kwa, a na-akpa gbasara etu a ga-esi leta umu di ala ha. O buru na ada ha agaghi elekotanwu umu di ya hapuru ya, a na-akpa etu a ga-esi kposaa ma zulite ha. O buru na nwannyi na di ya enweghi ulo, a ga-ekwu etu a ga-esi mee, hu na mmiri amagbughi ya na umu aka.

O nweghi ihe gbasara odi mma nwaanyi ahia agaghi akpatu aka; Igbo kwenyere na nwaanyi bu ihe; nwaanyi bu ndu, buru uwa. Nwaanyi kpoo, uwa ebie; a naghia egbu nwaanyi n'agha; o gaghi kwa eri ahia n'onu na be di ya, ebe umu nna ya no. Otutu oge, ndi ya na-akporo ufodu umu ya, zulite ha; nke kpatara e ji asi na ogo bu Chi onye.

Mgbe e nwecharala nkwekorita gbasara onodu ohuru nwaanyi ahia banyere na ya nakwa etu a ga-esi na e chekwa ya na ya, umu nna na ndi obodo na-edu ya ulo, nke ugboro abuo nakwa nke ikpeazu. A na-azukonye ya ngwo ngwo ulo niile ndi ya puru izutali ma tuoro ya ego nkwapo; o ga-eji ego ahia malitekwa ndu n'isi. Mgbe a gbachara ububo ogo na ogo ndi a, ha na-ebukoro ngwo ngwo e bunyere ha laa. Na chi obubo ya, a na-aju ese iji hu na ha laruru n'udo.

Nchịkọta na mmechi

N'oge ugbo a, mgbe awamanya weelara ala, ọ dị a ga-asị na e lefuola anya n'ebe omenala Igbo dị. Ụfọdụ na-eche na omenala niile dị njọ. Etu o sila dị, e lezie anya, a ga-ahụ na ihe e ji ehibe omenala site ka ọnọdụ obodo si dị ndị a malitere ya; omenala ndị na-egboro ha mkpa ha. O nweghi agbụrụ na-ehibe ajọ agwa megide ọdịmma ha. Etu o sila dị, ka oge na-aga, ụfọdụ mgbanwe nwere ike ịdị, ndị ga-eme na ihe ndị ahụ ịbụ ọdịmma nwere ike inwe ịkọm site n'etu e si ahụbu ya. Ọtụtụ ihe a na-eche n'ala Igbo bụ omenala abụghị omenala n'ezie. Omenala gbasara ọha na eze; omenala abụghị arụrụ ala, nke mmadụ nọrọ cheputa n'onwe ya ma mee iji megide onye ọzọ ma ọ bụ kwalite ọdịmma naanị nke onwe ya.

Nchọputa nchọcha a gosiri na e nwere mmemme iri na otu putara ihe n'alụmalụ n'ọdinala Nsukka. Ha gunyere ịkụ aka n'uzọ, ịjụ asę, ịje mara ụlọ, ịdebe ego, ịwele obele, ọgbuo ele, ọkpụtụkpụtù/igba nkwa, ịdu ụlọ, ịma be (ndị ọgọ), mmekọrịta ndị ọgọ, na igbala ọsọ ọnwụ di. Igbala ọsọ ọnwụ di bụ mmemme ikpeazụ a na-eme n'alụmalụ, nke di n'etiti di na nwunye ya. a chọputara na ndị Igbo ejighi ụmụ anyị egwu egwu; a na-apa ha apa ka akwa. A chọputara na ihe nwaanyị isi mkpe ji agbala na be nna ya, ozigbo o yipụrụ akwa mkpe, bụ ka a tugharia ka ọnọdụ ya ịbụ tupu di ya anwụọ na ka e kpebie ma ọ ka ga-echigha ma ọ bụ na ọ gaghi echigha n'ebe ahụ. Mgbe a hụrụ na ọnọdụ agaghị adaba, ndị ya ga-akpoghachi ya n'ihi na onye ọ gara ịlụ anwụọla. N'aka nke ọzọ, ọ bụrụ na ọ ka ga-echigha, a ga-ekpebi ọnọdụ ga-adị iji mee nke a; nke a gunyere nkuchi, nleta ya na ụmụ aka ya, nchekwa, na ihe ndị ọzọ a ga-ekwekọrịta na ha ga-adị ka ọ ghara ịta ahụhụ. E mechara mkpebi ndị a, ụmụ nna ya na ndị obodo eduo ya ụlọ, nke ugboro abụọ. Nke a bụ ịtụrụ ya ihe oriri di iche ihe, akwa, ego na ngwo ngwo di iche iche ga-enyere ya aka n'ọnọdụ ọhụrụ ọ hatarara onwe ya.

A tụtụ aro ka e mee nchọcha n'ọdinala Igbo ka a chọputa ụzọ di iche iche e hibere iji chekwaa ọdịmma ụmụ nwaanyị n'ala Igbo; nke a ga-eme ka a ghara ịdị na-elegara omenala ndị ọzọ anya, ebe ndị Igbo nwezuru ihe niile ga-egboro ha mkpa ha.

Mata:

N'ụfọdụ ebe n'Elugwu Ezike, ha anaghị amụ nwa onye ọzọ; nke a putara na ụdị ọnọdụ a, ụmụ nwaanyị ahụ mụrụ bụ nke nwoke. N'ụfọdụ ebe ọzọ kwa, mgbe ọ bụla nwaanyị ajụ ji luo di, di ya ọhụrụ ahụ na-alukorọ nwaanyị ahụ na ụmụ ya.

Nrụmaka

Ekwealor, C. C. (2008). *Omenala na Ewumewu ndi Igbo*. Nsukka: Ifedimma Communications

Mbah, B.M. (2018). Nsara uche, nzubere ọnọdụ na akaraka (Mental spaces, domain construction and the limitation of possibility). Nkuzi nke 129 a guputara maka mwube ọkaa, Mahadum Naijiria, Nsukka, Ụbọchị 25, nke ọnwá Jen.

Mbah, B.M. (2020). Theory of culture relativity. In B. M. Mbah (Ed.). *Theories of culture and translation*. (pg 1-20). Nsukka: University of Nigeria Press.

Mbah, B.M. (2024). *I³: Iwu ideta Igbo*. Enugu: Excellent Obex Papermill.

Nwala, T. U. (2010). *Igbo philosophy: The philosophy of the Igbo speaking peoples of Nigeria*. New York: Triatlantic Books Ltd

Nworgu, B. G. (1998). *Educational research: Basic issues and methodology*. Ibadan: Wisdom Publishers Ltd

Ofoamata, Ch. E. (2012). *Omenaala na Qdnaala ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers Ltd.

Ogbalu, F. Ch. (2007). *Omenala Igbo*. Onitsha: University Publishing Co.

Ogbalu, F. Ch. (1981). *Ndu Ndi Igbo*. Onitsha: University Publishing Co.

Ojorbor, C.I. (2008). Research skills methodology in education, science and technology methods and research methodology. In B.M. Mbah & E.E. Mbah (OHz.). *History of Linguistics and Communication*. Pp. 388-428. Nsukka: Paschal Communications.

Opatata, D. U. (2011). *Faith, culture and individual freedom: Notes and extrapolations from Lejja Catholic Parish, Nsukka Diocese*. Nsukka: Great AP Express

Ubesie, T. (2004). *Odinala ndi Igbo*. Ibadan: University Press.